

Citation style

Olšáková, Doubravka: review of: Marie Havránková (ed.), Pražský lingvistický kroužek v korespondenci. Bohuslav Havránek, Vilém Mathesius, Roman Jakobson, Jan Mukařovský, Bohumil Trnka, Miloš Weingart. Korespondence z let 1923-1974, Praha: Academia, 2008, in: Soudobé dějiny, 2012, 1, p. 130-134, DOI: 10.15463/rec.1189738719

First published: Soudobé dějiny, 2012, 1

copyright

This article may be downloaded and/or used within the private copying exemption. Any further use without permission of the rights owner shall be subject to legal licences (§§ 44a-63a UrhG / German Copyright Act).

Recenze

Jistoty vědecké školy a osamění vědkyně v mužském světě

Doubravka Olšáková

DRATVOVÁ, Albína: *Deník 1921–1961: Scientific Diary*. Ed. Klára A. Čápková, Libuše Heczková a Zuzana Leštinová. Praha, Academia 2008, 478 stran;

HAVRÁNKOVÁ, Marie (ed.): *Pražský lingvistický kroužek v korespondenci: Bohuslav Havránek, Vilém Mathesius, Roman Jakobson, Jan Mukařovský, Bohumil Trnka, Miloš Weingart. Korespondence z let 1923–1974*. Praha, Academia 2008, 447 stran.

V roce 2008 vydalo nakladatelství Academia v rámci ediční řady „Paměť“ dvě na první pohled velmi nesourodé publikace. Kromě roku vydání je však spojuje také forma zpracování textu. V obou případech se totiž jedná o ediční počín: u filozofky Albíny Dratvové (1891–1969) o edici jejího deníku, v případě Pražského lingvistického kroužku o edici korespondence mezi jeho členy Bohuslavem Havránkem (1893–1978), Vilémem Mathesiem (1882–1945), Romanem Jakobsonem (1896–1982), Janem Mukařovským (1891–1975), Bohumilem Trnkou (1895–1984) a Milošem Weingartem (1890–1939).

Díky tomu, že oba svazky pokrývají přibližně stejný časový úsek (deník Albíny Dratvové roky 1921 až 1961, korespondence Pražského lingvistického kroužku pak léta 1923 až 1974), otevírá jejich paralelní četba hned několik otázek, které zůstávají aktuální dodnes. V prvé řadě je to problém kontinuity a diskontinuity vědy v 19. a 20. století. Zde se právě na příkladu Pražského lingvistického kroužku jasně ukazuje, jak důležitou roli hraje pevné zázemí vědecké školy a trocha toho poli-

tického oportunismu. Druhým tématem je reflexe proměny paradigmat vědeckých teorií, kterou systematictěji mapují úvahy Albíny Dratvové, zatímco autoři Pražského lingvistického kroužku se k této otázce buď vůbec nevztahují, a pokud ano, tak pouze negativně (což je však také důležitým rysem formování vědecké školy). A třetím zajímavým styčným bodem je postavení ženy ve vědě, které nereflektuje jen Albína Dratvová ve svém deníku, ale promítá se i do korespondence pražských lingvistů – pravda, v nepřilíživě lichotivém kontextu. Například snahu své žákyně Julie Novákové o diskusi komentoval Jan Mukařovský s despektem slovy „z toho je vidět, že ještě potřebuje dalšího školení“ (s. 288), eventuálně „poněvadž má námět k práci ode mne samého, zajímalo mne to, ale obávám se, že nic nedovedla podstatného přidat – je teď jen otázka, zda nepokazila“ (s. 295). Obdobné rysy despektu k možnosti ženy bádát nalezneme i v deníku Albíny Dratvové, ovšem již ve formě zpracované její houževnatou povahou a přetavené do podoby na jedné straně skeptického pohledu na vlastní znalosti, na straně druhé pak do vytvoření četných prací, jimiž sobě i ostatním dokazovala, že také žena jako vědkyně může psát a být úspěšná.

Její *Vědecký deník* z let 1921 až 1961 totiž nejenže nabízí jeden z nejzajímavějších pohledů do zákulisí emancipace žen v československé vědě, ale je také dokladem přesně strukturovaného myšlenkového světa Albíny Dratvové, jak se formoval od započetí její kariéry středoškolské pedagožky v nově vzniklé republice až do počátku šedesátých let, kdy jej – osm let před svou smrtí – ukončila.

Albína Dratvová je autorkou osmnácti publikací a téměř tří set padesáti textů různého rozsahu i zaměření, od odborných akademických pojednání až po příspěvky její „Filosofické hlídky“ v meziválečných *Národních listech*. Přestože se mezi vzdělanými a učenými muži meziválečné Karlovy univerzity našli i takoví, kteří se přes prvotní skepsi vůči habilitaci Dratvové postavili nakonec na její stranu, jako například botanik a politik Bohumil Němec, její šance byly relativně malé. Ostatně Dratvová ve svém deníku velmi fundovaně popisuje celé zákulisí habilitační politiky. Popis graduje v okamžiku, kdy autorka vážně přemýšlí nad svým eventuálním vstupem do agrární strany, aby tak získala lepší výchozí pozici pro svou kandidaturu. Politická příslušnost jednotlivých kandidátů hrála totiž v meziválečném vysokoškolském prostředí významnou roli. Zákulisní boje provázely také vyjednávání předběžné podpory pro jmenování kandidátů na profesorskou stolicí, k níž však nakonec nebyla povolána ani Dratvová, ani nikdo jiný, neboť začala válka.

Zvláště zaujme líčení (bohužel dosti stručné) poválečného nástupu nové generace vysokoškolských profesorů, jejichž dosazení nerespektovalo kontinuitu vědecké komunity ani její vnitřní dynamiku. Dozvídáme se tak například, že Nejedlým dosazený marxistický filozof Arnošt Kolman nastoupil na místo, na něž od své habilitace pomýšlela právě Dratvová. Ještě zajímavější – a zábavnější – je však kritika Dratvové, která si s pečlivostí sobě vlastní prostudovala Kolmanovu publikaci *Kritický výklad symbolické metody moderní logiky*, v níž však našla podle vlastních slov pouze „odvar Logiky F. Krejčího“ (s. 428, míněna *Logika pro střední školy* Františka Krejčího z roku 1898). Navíc si po nastudování četných spisů marxistických klasiků začala dobírat velkou většinu deklarativně marxistických pedagogů, s tím že mar-

xismus vlastně detailně neznají a z filozofického hlediska jejich práce marxistickým východiskům neodpovídají. Konec její akademické kariéry je vlastně velmi smutný: poslední kapitola příznačně nese název „Vichřice a karanténa (1948–1958)“. V té době již Dratvová vzdala vyčerpávající boje a stáhla se do ústraní, neprosazovala se. Pochopila však více než dobře logiku nového režimu, a proto roku 1957, kdy ozvuky dvacátého sjezdu sovětských komunistů vedly k určitému uvolnění také ve vědeckém životě, znovu obeslala *Filosofický časopis* statěmi, které zde byly na počátku padesátých let odmítnuty – a setkala se s úspěchem. Roku 1961 však poslední zápis do deníku prozrazuje již jen rezignaci: „Z liberála, říkám veřejně, nikdo neudělá marxistu. (...) A tak si volně studuji zahraniční literaturu o logice a čtu beletrii i polobeletrii s vědomím, že už nikdy neuvidím v tisku své jméno.“ (s. 450)

Přestože deníky mají zprvu povýtce vědecký charakter (proto také nesou podtitul *Scientific Diary* po vzoru deníku fyzika Michaela Faradaye), ten se postupně mění a nakonec již převládá ryze osobní reflexe každodenní reality vědeckého života socialistického Československa. Jejich edice tak otevírá mimo jiné důležité téma reflexe dějin filozofie přírodních věd. V tomto kontextu by měl čtenář sáhnout alespoň po některých dílech, jež Dratvová sepsala. A tu překvapí například její *Smutek vzdělanců* z roku 1940, který si v analýze postavení inteligence a intelektuálů nezadá s myšlenkami Antonia Gramsciho obsaženými v jeho dnes slavném díle *Intelektuálové a organizace kultury*, které vznikalo v letech 1929 až 1935, poprvé však vyšlo souvisle až po válce.¹ Gramsciho objevili v šedesátých letech marxističtí revizionisté – a stejně jako jsou dnes objevováni revizionisté, objevuje se s nimi znovu i Gramsciho dílo. Na objevení Dratvové si však budeme muset počkat, než se tohoto úkolu chopíme sami; její místo v promyšlení role inteligence ve společnosti je totiž historiografií zcela opomíjeno.

Albína Dratvová zemřela roku 1969 v terezínském domově důchodců v podstatě v osamění a zapomnění. Tvrdit, že neprávem, by bylo banální; ta žena si opravdu zasloužila větší pozornost i uznání, jak ostatně zhodnotila její přínos i současná reprezentativní publikace o dějinách české filozofie v minulém století.²

Přestože se korespondence Pražského lingvistického kroužku jen velmi okrajově dotýká problematiky soudobých dějin, je důležitá hned z několika důvodů, na něž jsem výše poukázala. Stejně jako deník Albíny Dratvové poukazuje na důležité rysy kontinuity a diskontinuity meziválečného a poválečného vývoje české, potažmo československé vědy. Tento aspekt je však poněkud neprávem zatlačen na okraj čtenářovy pozornosti, protože edice přináší jen velmi málo dopisů z doby po únoru 1948 a také v úvodní studii ponechávají editorky poválečné působení předních jazykovědců mimo okruh své pozornosti. Těžiště publikace přirozeně spočívá v období meziválečném, především pak ve třicátých letech, kdy si Pražská lingvistická škola vydobyla největší renomé nejen v Československu, ale i v zahraničí.

1 GRAMSCI, Antonio: *Gli Intellettuali e l'organizzazione della cultura*. Torino, Einaudi 1949.

2 *Česká filozofie ve 20. století*, sv. 1: *Směry, osobnosti, problémy*. Brno, Vydavatelství Masarykovy univerzity 1995.

Z pohledu dějin vědy tato korespondence v teoretické rovině zcela jedinečně demonstrovuje zrod, formování a udržování vědecké školy. Síla Pražského lingvistického kroužku vynikne právě při srovnání se solitérským zjevem Albíny Dratvové, jejíž izolovanost navíc umocňoval fakt, že se jako vůbec první žena v Československu habilitovala v oboru filozofie přírodních věd (1932). Vzájemná starost lingvistů-strukturálních o osudy jejich publikací, o zajištění univerzitních postů a podobně tvoří vedle identických metodologických východisek jeden z hlavních znaků této školy. V mnoha ohledech je jimi naplněna charakteristika „vědecké školy“, jak ji podává například francouzský sociolog Bruno Latour (ten však pouze ze své sociologické perspektivy pod označením *Actor-Network Theory*) či americký filozof vědy Thomas Samuel Kuhn, který však pojem školy přiznává právě a pouze humanitním a sociálním vědám.³

Z edice jasně vystupuje dominantní vliv Jana Mukařovského, jehož dopisy jsou však zastoupeny také nejpočetněji, zatímco listy Romana Jakobsona se zde vyskytují jen sporadicky. Bohuslavu Havránkovi, Vilému Mathesiovi a Bohumilu Trnkovi se dostalo pozornosti rovným dílem. Při srovnání s edicí deníku Albíny Dratvové se jejich korespondence jeví jako kronika každodennosti Pražského lingvistického kroužku, neboť v ní převládají záležitosti běžného provozu vědeckého života: termíny, rozsahy statí, témata přednášek, organizace seminářů a podobně. Neschází však ani líčení mimovědecké každodennosti, jako je shánění letních bytů, procházky nebo také různé reálie života za protektorátu.

Narozdíl od ultimativního výroku Albíny Dratvové, že z liberála marxista nevzejde, kterým končí její deník (a také vlastně celá akademická kariéra), však po válce čekala na přední členy Pražského lingvistického kroužku zářná budoucnost: Jan Mukařovský například působil v letech 1948 až 1953 jako rektor Univerzity Karlovy a v letech 1952 až 1962 jako ředitel Ústavu pro českou literaturu ČSAV, Bohuslav Havránek se stal rektorem Vysoké školy ruského jazyka (1953–1961) a ředitelem Ústavu pro jazyk český ČSAV (1952–1964). V té době – ve zřejmé vazbě na realitu vědeckého života, v němž literární a lingvistický strukturalismus neměl místo – také mizí z korespondence členů kroužku onen „kreativní“ a vědecký charakter a stává se z ní spíše kniha vzájemných přání a srdečných pozdravů, do níž se vkrádá také charakteristické dvoj-oslovení „vážený soudruhu, milý příteli“, které demonstrovuje kontinuitu Pražského lingvistického kroužku od meziválečného období až do šedesátých let snad nejlépe.

Ze srovnání, k němuž obě knihy vybízejí, tedy nakonec vychází strategie Pražského lingvistického kroužku jako vítězná: na počátku bylo přijetí stejného paradigmatu (strukturalismu), po něm následovala pečlivá snaha o vybudování vlastního institucionálního postavení (zrod kroužku), na to navázalo úspěšné úsilí o získání a upevnění mocenských pozic v rámci univerzitní sítě meziválečného Československa. V době poválečné „krize paradigmatu“ (strukturalismu) došlo k jeho opuštění a nahrazení novým přístupem – marxismem, ovšem to vše pouze za předpokladu

3 Viz KUHN, Thomas S.: *Struktura vědeckých revolucí*. Praha, Oikúmené 1997 (původní vydání 1962).

udržení mocenských pozic, jejichž stabilita již nebyla prioritně vázána na síť vztahů ve vědecké komunitě, ale odvozovala se pouze od politické moci. V tomto smyslu nemohla Albína Dratvová nikdy uspět: generace jejích filozofických předchůdců (Kamil Vorovka, František Krejčí, Emanuel Rádl) nezanechala žádnou obdobně strukturovanou síť, ba ani homogenní skupinu svých vlastních žáků, kteří by se hlásili k jejich odkazu či směru, stejně jako nezajistila těm, kteří se v tomto oboru pohybovali, dostatečné zázemí. Vtíravou otázkou však i po tomto konstatování zůstává, zda by se Albína Dratvová jako žena do této skupiny vůbec dostala...

Obě publikace jsou zpracovány podle edičních pravidel běžných pro vydávání tohoto typu pramenů, navíc jsou doplněny edičními poznámkami. V případě *Vědeckého deníku* Albíny Dratvové bohužel schází jmenný rejstřík, který by ulehčil orientaci v textu. Korespondenci Pražského lingvistického kroužku by jistě prospěla ještě cizojazyčná redakce, která by minimalizovala chyby v transkripci početných cizojazyčných, především francouzských odkazů. Nic to však nemění na konstatování, že vydání obou knih je důležitým krokem k vylíčení celistvého obrazu československé vědy ve 20. století.